

werden behandeld. Ook de rol van het kerkelijk gezag (altijd mannen!) verdient juist voor vrouwelijke congregaties nader aandacht.

Door de opzet (een combinatie van geschiedenis en gedenkboek) is het een boeiende maar soms ook wat onbevredigende studie. Maar voor de zusters zal het ongetwijfeld een boek zijn waarin met plezier wordt gebladerd. Voor een sociale wetenschapper laat het veel vragen open.

Jan Sloot
(Tilburg)

Eijt, José (2014), *In dienst van de zieken. Broeders van Barmhartigheid van St. Johannes de Deo 1875 – 2013*, Hilversum: Verloren, pp. 304, ISBN 97887043957, € 29,-

In de lijsten van orden en congregaties binnen de R.K. Kerk vallen de congregaties van broeders weinig op. De meeste aandacht gaat uit naar de grote mannelijke orden en congregaties (zoals benedictijnen, jezuiten en franciscanen) en de zeer talrijke zustercongregaties. De zelfstandige broedercongregaties komen weinig aan bod: het zijn er veel minder, en ze zijn meestal kleiner in aantal. In Nederland zijn er nog 13 congregaties van broeders, met een gezamenlijk aantal leden van ongeveer 360. Ook de belangstelling van historici gaat niet hun kant op. Een overzichtswerk ontbreekt; over de vijf grotere congregaties schreef Van Vugt *Broeders in de katholieke beweging* (1994), maar die studie handelt over de periode tot 1970. Daarnaast is er nog de dissertatie van Ineke Merks-van Brunschot, *Broeders Penitenten. 300 jaar 'Burgers in Pij'* (1996). Verder zijn mij geen studies bekend. De ontwikkeling na 1970 lijkt vooral een geschiedenis van achteruitgang. In 1967 telden de broedercongregaties nog bijna 4000 leden! Deze ontwikkeling loopt overigens parallel met de ontwikkeling van de actieve zustercongregaties: ook daar is het ledental sinds 1967 geslonken tot ongeveer 10%.

De studie van Eijt over de *Broeders van Barmhartigheid van St. Johannes de Deo* is een welkome aanvulling van deze lacune. Het is een gedegen historisch onderzoek naar de ontstaansgeschiedenis van de congregatie, gesticht in 1856 in Westfalen en hun vestiging in Montabaur in 1863 vanwaar zij in Duitsland de naam kregen van *Barmherzige Brüder von Montabaur*. Door de *Kulturkampf* vestigden zij zich noodgedwongen (1875) onder de naam *Broeders van Barmhartigheid van St. Jan de Deo* in Nederland.

Het typische van deze congregatie is dat de leden zich uitsluitend wijdden aan de ziekenverpleging van mannen. Ze hebben zich nooit in de richting van onderwijs of jeugdwerk ontwikkeld, ook niet in speciale zorg voor zwakzinnigen of psychiatrische patiënten. In het begin richtten ze zich op de thuisverpleging, maar in de loop der jaren verschoof de aandacht naar ziekenhuizen en verviel de thuisverpleging. De congregatie had ziekenhuizen in Haarlem, Utrecht en Den Bosch. Daarnaast waren er pensions, die

langzamerhand verpleeghuizen werden, en daarna soms bejaardenhuizen. Door de medische ontwikkeling, de opkomst van specialisatie, en de groei van het lekenpersoneel was de oorspronkelijke opzet van aparte mannenziekenhuizen met mannelijke verplegers niet meer te handhaven. De ziekenhuizen werden overgedragen aan een stichting, en de broeders moesten zich meer en meer terugtrekken. Bovendien, zoals in alle congregaties, kwamen er sinds 1970 geen nieuwe leden meer bij, terwijl het aantal uittreeders sterk steeg. Pogingen om door missieactiviteiten (in Tanzania werd een ziekenhuis gesticht en tussen 1959 en 1990 werkten er tien Nederlandse broeders) nieuwe wervingskracht te ontwikkelen kwamen te laat.

De congregatie is in Nederland nooit groot geweest: het maximale aantal kwam niet verder dan rond 130 (tussen 1936 en 1946). Nu zijn er nog 14 leden. Er zijn regelingen getroffen voor een passend “sterven” (p. 265). Helaas ontbreekt een ledenlijst. Daaruit zou ook duidelijk kunnen worden hoeveel broeders de crisis van de jaren '60-'70 hebben doorstaan.

De studie van Eijt is een gedegen historische studie: alle ontwikkelingen in de gezondheidszorg in Nederland worden meegenomen in de geschiedenis van de congregatie, alle huizen en instellingen worden zoveel mogelijk behandeld. Daarnaast is ook geprobeerd om via interviews met de leden en ex-leden meer zicht te krijgen op de innerlijke ontwikkeling. Daarover niets dan lof. Toch blijven er ook vragen. Waarom bleef men zo lang vasthouden aan de opzet van enkel ziekenverpleging? Waarom geen uitbreiding naar andere vormen van verpleging en verzorging? En waarom was er geen sprake van interne ontwikkeling, waarom werd niemand van de broeders zelf arts? Was de rekrutering te smal, of was het een bewuste keuze? En wat was de rol van de “pater spiritueel”? De broeders waren voor hun geestelijke verzorging en sacramentenbediening aangewezen op priesters, dus op buitenstaanders. Wie benoemde deze figuur? Hoe groot was zijn invloed? Zijn er nooit broeders priester geworden? Heeft er niemand theologie gestudeerd? Een vergelijking met andere broedercongregaties in Nederland en België zou misschien meer licht werpen op deze en andere vragen.

Dit boek is niet enkel een geschiedenis, het is ook een huldeboek voor al die broeders die zich met hart en ziel hebben ingezet, in dienst van de zieken. Ik heb deze studie met plezier gelezen, en ik hoop dat ook andere congregaties met een dergelijk overzicht komen.

Jan Sloot
(Tilburg)